
Ryszard Kowalczyk¹

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0002-0597-1493

Demokracja i media na tle idei regionu i regionalizmu oraz ustroju terytorialnego państwa

Wybrane problemy w źródłowym polskim kontekście. Esej

W procesie myślenia o regionalizmie i definiowania regionalizmu ujawniają się jego aspekty zarówno terytorialne, jak i społeczno-polityczne, a wraz z nimi wyrażające je idee demokracji, decentralizacji i szeroko rozumianej samorządności [por. Grzybowska 2000: 120; 2018: 299–311] oraz regionalnej tożsamości społeczno-kulturowej [por. Gorzelak, Jałowiecki 1999: 113–136]. Stąd też można powtórzyć za Iwoną Sagan, iż współczesny regionalizm „jest ruchem, tendencją oddolną, wyrastającą z odrębności etnicznej, kulturowej, z tradycji. Regionalizm dąży do waloryzacji własnej kultury, obrony tożsamości przed unifikacją i asymilacją ze strony większości” [Sagan 2009: 27]. Podobny pogląd prezentował Roman Szul, dla którego regionalizm to „ruch społeczno-polityczny, dążący do zachowania, wzmocnienia lub demonstrowania kulturowej, ekonomicznej lub politycznej odrębności *regionu* – części *składowej państwa*” [Szul 2013: 108].

W działalności ruchu regionalistycznego czy rozmaitych nurtów regionalistycznych skupionych – w ramach jednej idei regionalizmu – na konkretnych

¹ ryszard.kowalczyk@amu.edu.pl; rkowalczyk@wnpid.amu.edu.pl

obszarach zainteresowania poznawczego i praktyki przejawiają się społeczno-kulturowe i polityczne tendencje ideowe o różnym charakterze, stanowiąc w istocie odzwierciedlenie zróżnicowanego pod tym względem społeczeństwa. Mają one więc inklinacje zarówno konserwatywne (w tym konserwatywno-ludowe [por. Stodolny 2015]) i narodowo-katolickie, jak i ludowe [por. Gmi-truk 2003; 2019; Kisielewski, Zakrzewski 1980; Mikołajczyk 1970; Rek 1946; Szaflik 1995: 9–56], liberalne czy lewicowe.

Zwróćmy uwagę, iż swoistym podłożem społeczno-kulturowym aktywności ruchu regionalistycznego jest nie tylko dążenie do zachowania dotychczasowego dorobku i charakteru regionalizmu, lecz również kontestowanie i protest wobec działań, które naruszają zasadnicze wartości, normy i ograniczają czy uniemożliwiają realizację celów i zadań ruchu, a przede wszystkim są sprzeczne z wyartykułowanym publicznie interesem danego regionu oraz perspektywą dobra wspólnego całości państwowej.

W systemie demokratycznym zagrożeniem dla regionalizmu jako swoistej racji stanu oraz bliskiej mu idei samorządności terytorialnej – postrzeganej w kategoriach istotnej wartości kulturowo-cywilizacyjnej [por. Chodubski 2015: 30–45] – jest nacjonalizm [zob. Wojciechowski 1998: 87–97] oraz koncepcje autorytarne i powiązane z nimi działania centralistyczne i unifikacyjne [zob. Bajerowicz 2020: 9–24; Bosiacki 2006; Grzybowska 2003; Sanecka-Tyczyńska 2018], co podkreślali m.in. przedstawiciele obozu prawicowego okresu międzywojennego [por. Dudek 2011: 197–198]².

Na tle regionalizmu szczególne nasze zainteresowanie wzbudza idea państwa regionalnego. Warto podkreślić, iż Feliks Gross (1906–2006) wyodrębnił dwa zasadnicze typy społeczności terytorialnych i odpowiadających im więzi: 1) lokalna (obejmuje obszar wiejski, miasto – temu pojęciu odpowiada lokalizm) oraz 2) regionalna (region społeczno-kulturowy – wyraża go idea regionalizmu) [por. Gross 1961; cyt. za: Kwilecki 1993: 120; zob. też Kwilecki 1962: 27]. Dlatego w zespole tych uniwersalnych oraz fundamentalnych i charakterystycznych dla życia człowieka wspólnot terytorialnych

² Na tle stosunku władz państwowych do samorządności terytorialnej w okresie międzywojennym można wskazać na dwie wyraźne tendencje, które opisują także system sprawowania władzy w latach 1918–1926 oraz 1926–1939. Marek Jakubiak pisał: „W latach 1918–1926 w okresie rządów Narodowej Demokracji, pomimo często zmieniających się gabinetów, udało się w znacznym stopniu zunifikować terytorium i uchwalić ustawy oraz Konstytucję marcową, która stworzyła podstawy rozwoju demokratycznego systemu samorządu terytorialnego. Rządy obozu sanacyjnego okazały się zdecydowanie mniej korzystne pod tym względem. Kładąc nacisk na rozwój znaczenia administracji rządowej, Piłsudski dążył do maksymalnego ograniczenia samorządności, czego świadectwem była m.in. Ustawa Konstytucyjna z kwietnia 1935 r.” [Jakubiak 2022: 158]. Por. też [Kotulski 2019: 129–153].

„szczeble lokalne, regionalne i narodowe będą tylko piętrami jednej budowli architektonicznej” [Gross 1961: 173].

W tych okolicznościach można również mówić – jak twierdził na początku lat 90. XX wieku wybitny geograf ekonomiczny i przestrzenny Antoni Kukliński (1927–2015) – „o państwie regionalnym sensu largo, opisując wzrastającą rolę regionów w funkcjonowaniu państw unitarnych” [Kukliński 1993: 2]. W tym także sensie Polska powinna być państwem regionalnym, dlatego badacz ten konkludował: „W ramach państwa unitarnego – polskie regiony powinny uzyskać maksymalne możliwości rozwoju jako instytucje otwarte wpisujące się w dynamikę układów europejskich i globalnych” [s. 3]. Zwróćmy uwagę, iż w latach 90. zauważalny był w Europie wzrost podmiotowości politycznej regionów [por. Nitschke (red.) 2002; Buczkowski, Bondyra, Śliwa (red.) 1998].

O państwie regionalnym marzył również Donald Tusk. Idąc m.in. za przykładem Lecha Bądkowskiego (1920–1984)³, wiązał tę ideę z dynamicznym rozwojem samorządności terytorialnej w nowych województwach-regionach, a także z procesem szerokiej regionalizacji oraz decentralizacji władzy i zarządzania, o których dyskutowano w latach 90. W 1998 roku Tusk pisał w kontekście pomorskim, że „pierwszym etapem wybijania się Pomorza na samorządność (podobnie jak i innych aspirujących do tego regionów) będzie nie bunt prowincji przeciw centrum, ale aktywne uczestnictwo w reformowaniu centrum. Trzeba zrobić wszystko, aby wpływ ruchów regionalnych i samorządowych oraz partii politycznych, dla których regionalizm jest istotnym fragmentem ich programu, na zmiany ustrojowe i gospodarcze był jak największy [...]. Tak długo bowiem, jak trwać będzie w Polsce centralistyczny model władzy, jak długo większość decyzji będzie zapadać w Warszawie – marzenie o państwie regionalnym pozostanie utopią” [Tusk 1998: 161].

Podobne do Kuklińskiego i Tuska stanowisko zajmował Kazimierz Zbigniew Sowa, który podkreślał: „Regionalizacja i federalizacja to nie są zjawiska tożsame, ale pokrewne. Polska ma wielkie tradycje federalistyczne, ale w XX wieku stała się państwem unitarnym [...]. Autentyczna regionalizacja jest jednak koniecznością. I dla Unii, i dla Polski taki kierunek przeobrażeń jest potrzebny i korzystny. Co więcej, niektóre regiony, jak na przykład Śląsk, powinny uzyskać nawet autonomię (Śląsk już ją miał przed wojną). [...] Regionalizacja jest potrzebna zarówno do prowadzonej przez Unię polityki

³ Lech Bądkowski (1920–1984), pisarz polski i kaszubski, regionalista, dziennikarz, tłumacz, działacz społeczno-kulturalny i polityczny, współtwórca Zrzeszenia Kaszubskiego oraz jego dwutygodnika „Kaszëbë” (1957–1961), z którym współpracował i na którego łamach ogłaszał swoją twórczość literacką i publicystyczną. Szerzej o jego poglądach politycznych dotyczących regionalizmu i samorządności terytorialnej zob.: Lech Bądkowski a samorządna Rzeczpospolita 2009; Bądkowski 1990; Buntkowski [Bądkowski] 1945; Walczak 2015: 101–119.

równoważenia rozwoju ekonomicznego, jak i do utrzymania i uwydatniania kulturowych – regionalnych i lokalnych – zróżnicowań naszego kraju. Wyróżnione tożsamości regionalne i lokalne są bowiem jednym z ważnych stymulatorów autentycznych więzi społecznych i rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, co w obliczu ekonomicznej i medialnej globalizacji wydaje się warunkiem *sine qua non* przetrwania naszej cywilizacji” [Sowa 2012: 87–88]⁴.

W powyższych uwarunkowaniach ideowych oraz polityczno-ustrojowych ogromne znaczenie ma wybór nie tylko odpowiedniej dla społeczno-kulturowej tożsamości regionu organizacji administracji państwowej, lecz w szczególności ustrój terytorialny państwa oraz jego forma i charakter, który zapewnia zachowanie integralności życia państwowego [por. Machelski 2015; Wais 2004].

Na coraz większe znaczenie regionalnej formy organizacji terytorialnej i ustrojowej w procesie budowy demokratycznego państwa sprawnego i ugruntowanego w obszarze instytucji władzy i administracji publicznej oraz w sferze społeczno-kulturowej i gospodarczej wskazywała Maja Kozłowska: „Silne państwo regionalne z jasnym określeniem modelu podziału kompetencji prawodawczych pomiędzy władzę centralną a regiony, sprawnymi mechanizmami współpracy, efektywną administracją, zróżnicowaniem pozycji prawnoustrojowej regionów odpowiadającej ich tradycjom historycznym, kulturowym, ale także oczekiwaniom mieszkańców i możliwościom dynamicznego rozwoju nie będzie jedynie «nieudanym kompromisem pomiędzy unitaryzmem a federalizmem», lecz modelem prawnoustrojowym sprawdzającym się w rzeczywistości krajowej i unijnej” [Kozłowska 2019: 80; zob. Kozłowska 2012].

Wyrażała się w tym ujęciu także próba odpowiedzi na szczególne wyzwania społeczno-kulturowe i polityczno-ustrojowe, przed którymi stało tradycyjnie rozumiane państwo narodowe po gehennie drugiej wojny światowej. Adam Jaskulski podkreślał: „Struktury państwowe były przez wielu traktowane jako przeznaczone do walki o potęgę, a nie dbanie o dobrobyt obywateli, dlatego też ich użyteczność została wyczerpana” [Jaskulski 2012: 222; por. Borkowski 2007: 58]. Niemniej te charakterystyczne negatywne tendencje władzy publicznej – która pod wpływem sprytnie przeprowadzonych kampanii wyborczych dostaje się w ręce autorytarnych i populistycznych partii politycznych oraz ich przywódców⁵ – co jakiś czas przejawiają się w praktyce wielu państw demokratycznych [zob. Markowski 2019; por. też Russell 2001; Węgrzecki 2011].

⁴ Szerzej o procesie kształtowania się cywilizacji europejskiej zob.: Koźmiński (red.) 2005; 2010; 2014; Gołębski 2012].

⁵ Szerzej o kształtowaniu się systemu partyjnego w Polsce po 1989 roku zob. Glajcar, Turska-Kawa, Wojtasik (red.) 2017.

Zwróćmy uwagę, iż te charakterystyczne pejoratywne skłonności polityczne stanowią ogromne wyzwanie społeczno-kulturowe i na nowo definiują niejako ideę demokracji oraz katalog towarzyszących jej wartości, norm, postaw i zachowań [zob. Antoszewski 2016; Chrostowski 2021: 89–103; Fukuyama 2019; Gdula 2018; Grygień 2017; Pańków 2020: 81–101]. Dzieje się to wraz z rozszerzaniem się zjawiska populizmu i bliskiego mu syndromu roszczeniowego oraz schyłkiem autorytetu tradycyjnych masowych partii politycznych, a także procesami alienacji elit politycznych (którym brakuje na ogół wielkich autorytetów, mężów stanu łączących zalety charakteru z intelektualną dalekowzrocznością [por. Tazbir 2002: 10], oligarchizacji partii i personalizacji polityki oraz różnymi postaciami autorytaryzmu i tzw. wojen kulturowych czy polityki tożsamościowej).

W kontekście tej diagnozy na czynnie pojmowany regionalizm – w odróżnieniu od jego biernej postaci skupionej na kultywowaniu tradycji regionu i ochronie jego tożsamości historyczno-kulturowej – możemy spoglądać w kategoriach nie tylko interesującej idei i wartości oraz filozofii, lecz także jako na swoistą praktykę i sposób działania, który stanowi rodzaj cennej perspektywy oraz racjonalnej drogi niezmiennie istotnej dla demokracji. Stwarzając bowiem możliwość jej stałej w zasadzie modernizacji – z nawiązaniem do tożsamości, kultury i tradycji oraz współczesnych potrzeb konkretnego regionu i jego mieszkańców, stanowi również aktywną społeczno-kulturową barierę dla procesu jej zawłaszczania i dryfowania w kierunku wyznaczanym przez żadnych jedynie panowania i władzy oraz uznania i podziwu populistów i demagogów [por. Karwat 2006; Żardecka-Nowak 2013: 12]. Etatyzując i podporządkowując sobie państwo, budują w ten sposób ustrój autorytarny, scentralizowany i oparty na monocentrycznym przywództwie – na ogół również nieefektywny i nieskuteczny w rozwiązywaniu zasadniczych problemów ludzi, społeczności lokalnych i regionów [por. Hausner (red.) 2020: 7, 29, 47; Kimla, Krauz-Mozer (red.) 2004; zob. Gorzelak, Jałowiecki 1999: 113–136]. Nie traktują oni bowiem demokracji jako sposobu funkcjonowania człowieka, społeczeństwa i państwa (a więc jako swoistej drogi), lecz postrzegają ją w kategoriach środka zdobycia i utrzymania władzy, a więc instrumentalnie [por. Mounk 2019; Szymanek 2016] – podobnie zresztą jak wartości, którymi szermują w debacie publicznej [por. Hall 2016; 2022; Kołodziej 2011; Miękowski (red.) 2005].

Do charakterystycznej właściwości demokracji jako drogi odwoływał się Marcin Rebes: „Demokracja nie jest celem samym w sobie, lecz drogą, na której możemy budować wspólną przestrzeń społeczną i polityczną. Bezskuteczność demokracji nie wynika z samej demokracji, ale raczej z oczekiwania, że ustrój demokratyczny rozwiąże wszelkie problemy. Sam ustrój demokratyczny nie rozwiązuje problemów, lecz umożliwia ich rozwiązanie na gruncie współpracy i kompromisu, jest dialogiem obywateli, których

jedynym celem jest dobro człowieka i poszanowanie wszelkich jego praw” [Rebes 2017: 43].

Rozumienie demokracji w kategoriach drogi wiedzie również do „głębszej refleksji nad relacją między człowiekiem a człowiekiem. Ma umożliwić wyrażenie swojej tradycji, swojego dziedzictwa kulturowego, etnicznego, religijnego, światopoglądowego, lecz sama nie może ich zastąpić. Oznacza to, że namysł nad demokracją prowadzi nas do postawienia pytania o relację człowieka z jego społecznością, z jego światem politycznym oraz o relację, która zawiera się w postawie otwartości” [Rebes 2017: 51].

W kontekście idei tak definiowanej demokracji ujawniają się jej odniesienia nie tylko do wartości, znaczenia i roli w niej jednostki ludzkiej oraz więzi społeczno-kulturowej, która istnieje w terytorialnie ujmowanej społeczności lokalnej i zbiorowości regionalnej, lecz także jej koherentne związki z problematyką władzy i jej charakteru [por. Russell 2001; Węgrzecki 2011].

Według Piotra Sztompki „władza to zjawisko przenikające życie społeczne we wszystkich jego obszarach, obecne we wszystkich społeczeństwach, historycznych i współczesnych. Na jednym biegunie, w największej makroskali, jest ona centralnym aspektem politycznych stosunków międzynarodowych, a także relacji gospodarczych między państwami czy korporacjami wielonarodowymi. Na drugim biegunie, w skali mikro, realizuje się w najprostszych międzyludzkich kontaktach czy interakcjach” [Sztompka 2003: 369].

Silne są jej konotacje z ideą i praktyką wolności, albowiem człowiek jako byt społeczny korzysta z niej w ramach szerszej organizacji społeczno-kulturowej i polityczno-ustrojowej, gdzie kategoria władzy odgrywa jedną z zasadniczych ról – wyznaczając prawne granice wolności nie tylko indywidualnej, lecz również społecznej [por. Kowalski 1994/1995: 117–126], a więc także w ramach władztwa określonego terytorialnie.

We współczesnej praktyce demokracja i towarzysząca jej wolność (w szczególności jakże dla niej istotna swoboda słowa) nie może się zawęzić do rozmaitych form demokratycznej partycypacji o charakterze medialnym [por. Gawrol 2016; Leszczyńska 2019; Michalczyk 2008; 2015: 555–576; Zalewska-Bochenko 2016], które tzw. demokrację medialną zamieniają obecnie – na co zwracał uwagę Jacek Breczko – w „demokrację internetową”. Na poprzednim etapie najbardziej absurdalne poglądy i teorie nie przedstawiały się do «przestrzeni publicznej» (tradycyjne media – zwłaszcza duże, najbardziej wpływowe i opiniotwórcze – opierały się bowiem na pewnej wiedzy fachowej, eksperckiej). W «demokracji internetowej» – skrajnie zdecentralizowanej – ta bariera znika, co powoduje, że poglądy i teorie najbardziej niedorzeczne albo też prymitywne nie tylko zdobywają licznych zwolenników, ale nierzadko cieszą się największą popularnością. W ten sposób «fala populizmu» zalewa glob” [Breczko 2017: 24].

W odniesieniu do pokoleń, które dorastały i korzystały z nowoczesnych osiągnięć sieci internetowej – np. tzw. generacja Z (*i-Generation*), czyli osoby urodzone po 1995 roku – problemem staje się nie tylko patologiczne wręcz uzależnienie (osobowość zależna – szerzej zob. Gabbard 2015: 590–630) od internetu i mediów społecznościowych, ale również czytanie ze zrozumieniem. Zaburzone jest postrzeganie własnego wizerunku. Obserwuje się negatywny wpływ nieustannej kontroli swojego wyglądu, komunikacji i dostępu do informacji na poczucie bezpieczeństwa i towarzyszący mu lęk, który ogranicza kontakty bezpośrednie. Sytuacja ta wydłuża proces osobniczego dojrzewania oraz uniezależnienia społeczno-kulturowego (szerzej zob. Twenge 2019). W tych warunkach kształtuje się tożsamość i osobowość zależna oraz rozmyta i polifoniczna⁶ współczesnego człowieka, a więc także zmienna, niepewna, albowiem dostosowana każdorazowo do specyfiki i uwarunkowań miejsca, czasu i ludzi [por. Chmielnicka-Kuter, Puchalska-Wasył 2005; Woźniak 2016: 85–99].

W rezultacie oddziaływania mediów i polityki powstaje rodzaj społeczeństwa podzielonego i kakofonicznego – niezestrojonego i nieharmonicznego – czyli podatnego również na negatywną propagandę i praktyki manipulacyjne. Centralnym punktem jego odniesienia staje się specyficzna w swej konotacji społeczno-kulturowej, terytorialnej i światopoglądowej przestrzeń medialna, w której główną rolę odgrywają heterogeniczne pod względem charakteru i treści czy afiliacji ideowo-politycznej instytucje medialne.

We współczesnym „zglobalizowanym świecie i społeczeństwie, które posługuje się nowoczesnymi technologiami przekazu i odbioru informacji odbywającymi się w stworzonej dla tego rodzaju potrzeb «sieci», narodziła się, skutecznie kreująca rzeczywistość, przestrzeń medialna pozostająca we władzy podmiotów medialnych. Te zaś są «realną» władzą, która współtworzy i opisuje świat, kontroluje oraz ocenia działania wszystkich innych form panowania i realizowania życia społecznego” – podkreślał Henryk Pietrzak [2012: 475].

Ten sieciowy i zmediatyzowany⁷, a także populistyczny model demokracji w odróżnieniu od tradycyjnego sposobu jej ujmowania (także

⁶ Francuski muzykolog Vladimir Jankélévitch (1903–1985) pisał: „[...] polifonia sama w sobie jest z definicji niejednoznaczna lub wieloznaczna, ponieważ prowadzi wiele zamysłów heterogenicznych i podpowierzchniowych jednocześnie” [Jankélévitch 2022: 147].

⁷ Szerzej o mediatyzacji komunikowania społecznego zob. Michalczyk 2009: 17–33. Według Stanisława Michalczyka (1956–2024) „teoria mediatyzacji nie ogranicza się do uwzględniania tylko technologii [...], lecz oparta jest na analizie ludzkich form działania społecznego będącego siecią różnorodnych powiązań i relacji. W ramach mediatyzacji można wyróżnić 3 typy komunikacji: a) zmediatyzowane komunikowanie interpersonalne, b) interaktywną komunikację rozumianą jako komunikacja między człowiekiem

w kategoriach szeroko rozumianej samoorganizacji społecznej) ma jedną zasadniczą wadę – media ze swej istoty nie ponoszą odpowiedzialności politycznej za głoszone idee i programy oraz sądy i propozycje (supozycje), chociaż mają na ogół duży wpływ na postawę i zachowanie człowieka oraz są politycznie motywowane i wykorzystywane [por. Galent 2017: 265–281; Piwek 2011: 191–204; Adamik-Szysiak (red.) 2017; Szot 2020: 157–177]. W ten sposób media w ferworze własnego zaciętrzewienia politycznego stawiają się jakby ponad wszystkim i wszystkimi, a „niefrasobliwość (a nierzadko zła wola) dziennikarzy zasadza się na poczuciu bycia «ponad» wszelką władzą. To oni rozliczają, piętnują, tropią, ujawniają i osądzają – sami wymykając się odpowiedzialności, a kary, jakim podlegają, są *niezbyt uciążliwe*” [Zalewska 2008: 175; cyt. za: Drelich 2013: 167].

Negatywnym rezultatem ich oddziaływania może być człowiek zmedia-tyzowany, który – traktowany interesownie (media to biznes) i instrumentalnie (media to narzędzie oddziaływania społecznego), jako swoista masa i tłum oraz konsument i wyborca – przypomina uzależniony zewnętrznie i bezwolny przedmiot sterowany falami nadawców medialnych (obrazami i tekstami) – co rodzi określone konsekwencje w sferze zarówno indywidu- alnej, jak i publicznej oraz społeczno-kulturowej [por. Adamski 2017: 59–73; Drelich 2013: 172; Kowalik 2018: 96–115].

Media bowiem – podkreślał ksiądz Andrzej Adamski – „zdobywają coraz silniejszą pozycję w ludzkim życiu, a wręcz zawłaszczają coraz większe jego obszary. Trudno bez nich funkcjonować. Stan ten powoduje zmiany o charakterze społecznym, kulturowym, ale również psychicznym” [Adamski 2017: 70–71]. A czwarta władza „jako taka niekoniecznie musi wykazywać tylko pozytywne aspekty (jak każda władza)” – konstatowali Tadeusz Szuba i Danuta Sztuba [2020: 327].

Dlatego zrozumienie istoty jej działania „pozwoliłoby w konsekwencji zacząć naukowo myśleć o «inżynierii Czwartej Władzy», co wydaje się konieczne, kiedy obserwuje się, jak niektóre kraje korzystają z mediów, aby na przykład wpływać na wyniki wyborów lub manipulować nastawieniem społecznym w innych krajach, przykładowo generując niechęć do Unii Europejskiej” [Szuba, Sztuba 2020: 327]. Współczesne media bowiem „stały się elementem codziennego życia, stanowiąc bogate źródło nowych zachowań i kształtując sposób myślenia współczesnego człowieka. Ich wszechobecność sprawia [...], że rola, jaka im przypadła, daleko wykracza poza funkcje «stricte» komunikacyjne. Nie będzie więc przesadą twierdzenie, że media tworzą światy, w których dziś żyjemy, swoiste symulakra, w których trwa

a „inteligentnym” systemem «hardware/software» oraz c) komunikację masową będącą produkcją oraz odbiorem wystandaryzowanych i ogólnie adresowalnych komunikatów” [s. 24].

egzystencja nowoczesnych społeczeństw” – zwracała uwagę Małgorzata Gajak-Toczek [2010: 98].

W ostateczności mediatyzacja polityki – pisała Bogusława Dobek-Ostrowska – „prowadzi do nagłośnienia polityki, natomiast w nagłośnieniu odbija się stopień stronniczości politycznej medium – wysoki, średni, niski lub jej brak. [...] Zatem trzy pojęcia: mediatyzacja polityki, nagłośnienie polityki w mediach oraz stronniczość mediów (lub jej brak) są ze sobą nierozzerwalnie związane w kontekście udziału mediów w polityce” [Dobek-Ostrowska 2018: 225; zob. Dobek-Ostrowska 2011]. Będziemy wówczas dostrzegali również szczególne związki mediów z propagandą polityczną i formującym się na tym tle zjawiskiem ich propagandyzacji, która wyraża się zarówno w specyfice rozpowszechnianych treści, jak i sposobie ich udostępniania odbiorcy, dostosowanym do celowego i arbitralnego wpływania na kształt jego myślenia, przekonań, krąg wartości, emocje, postawę i zachowanie [por. Kolczyński, Mazur, Michalczyk (red.) 2009; Sobiesiak-Penszko, Kopka-Piątek 2022; Stelmach 2014: 408–421].

Mirosław Lakomy zwracał uwagę, iż „znaczna część mediów nie wykonuje swojego podstawowego obowiązku bezstronnego informowania opinii publicznej, coraz częściej «programując» odbiorców doбором i prezentacją przekazu. Jest to jaskrawo widoczne chociażby w tendencji do opatrywania komentarzem redakcyjnym wiadomości, które powinny zostać obiektywnie przekazane społeczeństwu. Praktyka ta jest obecna w wolnych mediach funkcjonujących w obrębie wszystkich wielkich demokracji. Odbiorca, zamiast uzyskać możliwie najbardziej bezstronne wiadomości na temat najważniejszych wydarzeń w kraju i na świecie, częstokroć nieświadomie otrzymuje produkt, który w zasadniczym stopniu wpływa na jego zainteresowania, sposób myślenia czy też szerzej na debatę w ramach opinii publicznej” [Lakomy 2013: 113].

W tym kontekście szczególnie interesująca wydaje się kwestia wartości w demokratycznym państwie oraz jego reżimie politycznym. Słusznie podkreślał Szymon Ossowski: „Najważniejszym elementem systemu politycznego nie są procedury, lecz wartości. Innymi słowy – u podstaw każdego systemu politycznego znajduje się aksjologia, która przesądza ostatecznie o charakterze danego systemu. To pewien katalog wartości podstawowych ma decydujący wpływ na to, czy realnie istniejący system polityczny zaliczany jest do grona systemów demokratycznych czy autorytarnych” [Ossowski 2008: 148].

Jeśli są powszechnie uznawane określone wartości, stanowiące o charakterze danego systemu politycznego, lecz nie ma odpowiednich procedur ich przestrzegania i wcielania w życie, to system może być formalnie definiowany jako demokratyczny, lecz w praktyce taki nie będzie. Brakuje mu bowiem faktycznej egzekucji wartości zasadniczych dla jego istoty i charakteru. Wartości bez procedur ich ochrony i urzeczywistniania w praktyce

stanowią jedynie atrapę. Jak podkreślał Michał Bernaczyk, jeżeli w systemie faktycznej demokracji konstytucyjnej instytucje prawno-ustrojowe działają zgodnie z ich powołaniem, to w konstytucjonalizmie autorytarnym otrzymują charakter pozorny. Dochodzi w nim do „przemieszania instytucji prawnych istniejących tylko z nazwy z takimi, które rzeczywiście są egzekwowane” [Bernaczyk 2020: 25]. Natomiast Jacek M. Majchrowski, próbując zdefiniować istotę systemu autorytarnego, stwierdził, iż nie likwiduje on „instytucji demokratycznych; pozostawia je pod warunkiem, że będą bezwolne. Dotyczy to zwłaszcza parlamentu, ale także instytucji samorządowych” [Majchrowski 1997: 115]. W tych warunkach zasadnicze wartości i normy zachodniej demokracji – w tym równość, sprawiedliwość, praworządność czy trójpodział władzy – zostają zachowane, lecz ich faktyczna rola, znaczenie i funkcje społeczno-polityczne stają się iluzoryczne [por. Barcz, Grzelak, Szyndlauer (red.) 2021; Sadurski 2020; 2022].

Dlatego należy szczególnie podkreślić, że w demokratycznym i etycznym państwie, opierającym się na zasadniczych prawach i wartościach ogólnoludzkich, media mogą odegrać największą rolę, spełniając w zasadzie powszechne ludzkie oczekiwania – twierdzili Roman Batko i Monika Kostera – „przez pokazywanie różnorodności, poszukiwanie inspirujących przykładów społecznego zaangażowania, budowanie kapitału symbolicznego opartego na takich wartościach, jak sens, wolność, odpowiedzialność i solidarność, a nie tylko pokazywanie absurdu, opresyjności, podziałów społecznych i nadużywania władzy w sektorze publicznym [...]” [2015: 40].

Niezwykłe szkodliwa w praktyce społeczno-kulturowej może okazać się propagandowo sprofilowana publicystyka jako swoista konstrukcja ideologiczna [por. Allan 2006: 4], która zaciera granicę między informacją i publicystyką [por. Bauer 2009: 331; Hajduk-Nijakowska 2020: 35–46] oraz wykorzystuje insynuacje jako narzędzie wpływu społecznego⁸. Mirosław Karwat pisał, że insynuacje „opierają się głównie na domysłach, niedopowiedzeniach, które «same się nasuwają» [...]”. Jest to przykład swoistej «nadwymowności», tzn. takiej sugestywności wypowiedzi lakonicznych, czasem nawet mętnych, zawierających niedopowiedzenia i przemilczenia – ale bardzo wymowne, która polega na tym, że insynuator «powiedział więcej, niż powiedział»” [Karwat 2006: 153].

Posługiwanie się takimi narzędziami oddziaływania społecznego w publicystyce prowadzi do tego, że jej poczynania – podkreślał Jacek Dąbała – „z założenia są kłamliwe, manipulujące i bezwartościowe, oddalone od dbania o bezstronność, równowagę poglądów, szacunek dla drugiego człowieka [...]” [Dąbała 2018: 373].

⁸ Szerzej o zjawisku insynuacji w komunikowaniu społeczno-medialnym zob. Filipczak-Białkowska 2020: 78–92; Skowronek 2012: 513–524].

Strategicznym instrumentem wykorzystywanym w tym manipulacyjnym w zasadzie procesie jest odpowiednio skonstruowany (sprofilowany) – przez wykorzystanie określonej ramy interpretacyjnej oraz spojonej z nią pozornej wręcz argumentacji [por. Chyliński 2013: 83–97; Goffman 2010] – komunikat o charakterze perswazyjnym. Odwołuje się on najczęściej do powszechnej, kolektywnej i tradycyjnie ujmowanej wiedzy i mentalności oraz eksploatuje znaną symbolikę i podstawowe ludzkie emocje, oparte na stereotypowym, dychotomicznym postrzeganiu rzeczywistości i jej symplifikacji [por. Barańczak 1983; Fleischer 2003; Kaszewski 2020: 30–41; Maćkiewicz 2020: 33–46; Nowak 2004; Niebrzegowska-Bartmińska 2015: 30–44; Tokarz 2006]. W tej sytuacji – twierdził Bogusław Nierenberg – „wyborca nie głosuje na polityka z krwi i kości, ale na jego medialny wizerunek. Pole do nadużyć i manipulacji jest tu ogromne” [Nierenberg 2011: 214].

Dzieje się tak m.in. dlatego, że coraz częściej dyskursowi współczesnej komunikacji publicznej towarzyszy zjawisko „pragmatyki bez semantyki” – zwracał uwagę Aleksander Kiklewicz [2012a; 2012b: 95–111; 2011: 25–70; 2013: 227–252]. Jedną z jego odmian jest infantyizm semantyczny, czyli „marginalizowanie (zarówno przez nadawcę, jak i przez odbiorcę) informacji semantycznej pod presją czynników pragmatycznych, zwłaszcza ze względu na oddziaływanie perswazyjne. Objawem infantyizmu semantycznego jest większa lub mniejsza nierozstrzygalność znaczeniowa wypowiedzi, brak należytej kontroli nad przekazem informacyjnym znajdujący wyraz w dekonstrukcji wypowiedzi, tzn. zniekształceniu form eksplikacji znaczeń oraz formalnej struktury wypowiedzi” [Kiklewicz 2015: 764].

W zadziwiający sposób ów infantyizm semantyczny jest związany z charakterystycznym dla współczesnego społeczeństwa polskiego pragmatyzmem. Uwidacznia się bowiem w naszym społeczeństwie ciążenie – podkreślała Irena Machaj – ku „materialnym podstawom egzystencji, co można rozumieć jako nadal silne wiązanie się społeczeństwa z wartościami materialistycznymi” [Machaj 2021: 399].

Dlatego ciągle aktualne są wskazania Tomasza Gobana-Klasa, aby dziennikarze i media, korzystając z wolności zbierania i rozpowszechniania informacji i poglądów, wykazywali się także odpowiedzialnością i profesjonalizmem [Fiut 2013: 40–50], dążąc przede wszystkim do zbalansowania wolności i odpowiedzialności, albowiem tak jak nie ma wolności bez odpowiedzialności, tak nie ma odpowiedzialności bez wolności [Goban-Klas 2011: 461–462]. Ten wybitny znawca teorii i praktyki mediów podkreślał: „Obraz społeczeństwa zawarty w informacjach dziennikarskich nie odzwierciedla «rzeczywistości» społecznej jako takiej, lecz w istocie jest konstruowany za pomocą systemu symboli tworzonego przez informację, które po umieszczeniu w odpowiednich ramach interpretacji nabierają znaczenia i wskazują, co jest dobre, dopuszczalne, naganne, co złe, zwalczane i karalne” [Goban-Klas 2009: 106–107].

Na negatywne konsekwencje medializacji polityki [szerzej zob. Sasińska-Klas 2014: 162–175] wskazywał Tadeusz Mazowiecki (1927–2013)⁹: „Media i politycy powinni uświadomić sobie także negatywne skutki «medializacji» polityki. To jest niebezpieczne dla obu stron. Dla mediów, bo wkraczają na teren polityki i współkreują niektóre fakty i postaci polityczne, dla polityki – bo staje się więzieniem «demokracji sondażowej». Media powinny zdać sobie sprawę, jak wielka odpowiedzialność na nich spoczywa, bo być może to one mają dziś najpotężniejsze narzędzia kształtowania postaw i poglądów społeczeństwa. Nie mówię oczywiście o jakiejś autocenzurze, tylko o poczuciu mądrości politycznej” [Mazowiecki 2004: 75].

Zakończenie

Medializacja jako jedna z form kształtowania się społeczeństwa informacyjnego obejmuje w zasadzie wszystkie obszary życia społeczno-kulturowego i gospodarczego. Wywołuje bowiem zmiany w funkcjonowaniu rodziny, sposobie zdobywania środków do życia, prowadzi do nowej stratyfikacji społecznej oraz innego podejścia do opisu i rozumienia rzeczywistości, a także zmienia charakter recepcji dóbr kultury.

Na trudne do przewidzenia konsekwencje tego złożonego zjawiska społeczno-kulturowego zwracał uwagę Marian Walczak (1946–2015)¹⁰: „Najważniejsze w tym wszystkim są nieodwracalne, fundamentalne zmiany kulturowe. Trwa permanentna rewolucja zmieniająca życie zbiorowe i jednostkowe na skalę nigdy w dziejach niespotykaną, a końca owych przeobrażeń nie widać. Nie da się też przewidzieć wszystkich skutków, szczególnie niosących zagrożenia dla kolejnych pokoleń” [Walczak 2012: 62].

Refleksja nad tymi złożonymi problemami wymaga przede wszystkim interdyscyplinarnej i odpowiedzialnej aktywności poznawczo-popularyzacyjnej zarówno szeroko rozumianej sfery politycznej, w tym władzy i administracji publicznej, jak i nauki, mediów oraz instytucji społeczeństwa obywatelskiego.

Bibliografia

- Adamik-Szysiak Małgorzata (red.). 2017. *Polityka w zmediatyzowanym świecie. Perspektywa politologiczna i medioznawcza*. Lublin: Wyd. UMCS.
- Adamski Andrzej. 2017. Człowiek zmediatyzowany. *Studia Theologica Varsoviensia* 1: 59–73.

⁹ Szerzej o jego biografii zob.: Graczyk 2015; Kuczyński, Psota (red.) 1997.

¹⁰ Szerzej o biografii i dorobku twórczym Mariana Walczaka zob. Poniedziałek 2019: 759–764.

- Allan Stuart. 2006. *Kultura newsów*. Tłum. A. Sokołowska. Kraków: Wyd. UJ.
- Antoszewski Andrzej. 2016. *Współczesne teorie demokracji*. Warszawa: Wyd. Sejmowe.
- Bajerowicz Tomasz. 2020. Pomiędzy decentralizacją a onnipotencją. Stosunki samorządu terytorialnego i administracji rządowej w II i III Rzeczypospolitej. *Polityka i Społeczeństwo* 2 (18): 9–24.
- Barańczak Stanisław. 1983. *Czytelnik ubezwłasnowolniony. Perswazja w masowej kulturze PRL*. Paryż: Libella.
- Barcz Jan, Grzelak Agnieszka, Szyndlauer Rafał (red.). 2021. *Problem praworządności w Polsce w świetle orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości UE (2018–2020)*. Warszawa: Elipsa.
- Batko Roman, Kosterka Monika. 2015. Rola mediów w budowaniu kapitału symbolicznego: Przykład sektora publicznego w Polsce”. *Zarządzanie Mediami* 3 (1): 21–43.
- Bauer Zbigniew. 2009. *Dziennikarstwo wobec nowych mediów: Historia, teoria, praktyka*. Kraków: Universitas.
- Bądkowski Lech. 1990. *Twarzą do przyszłości: Kaszubsko-pomorskie drogi*. Gdynia: Arkun.
- Bernaczyk Michał. 2020. Idea konstytucjonalizmu w państwach demokratycznych i autorytarnych. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem* 3: 7–27.
- Borkowski Paweł Janusz. 2007. *Polityczne teorie integracji międzynarodowej*. Warszawa: Difin.
- Bosiacki Adam. 2006. *Od naturalizmu do etatyzmu: Doktryny samorządu terytorialnego Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939*. Warszawa: Liber.
- Breczko Jacek. 2017. Altruistic individualism (ethical, political and educational essay). Indywidualizm altruistyczny (szkic etyczny, polityczny i edukacyjny)”. *Journal of Modern Science* 2 (33): 11–25.
- Buczkowski Piotr, Bondyra Krzysztof, Śliwa Paweł (red.). 1998. *Jaka Europa? Regionalizacja a integracja*. Poznań: Wyd. Wyższej Szkoły Bankowej.
- Buntkowski [Bądkowski] Lech. 1945. *Pomorska myśl polityczna*. Londyn: Ruch Pomorski.
- Chmielnicka-Kuter Elżbieta, Puchalska-Wasył Małgorzata we współpracy z Piotrem Olesiem. 2005. *Polifonia osobowości: Aktualne problemy psychologii narracji*. Lublin: Wyd. KUL.
- Chodubski Andrzej. 2015. Samorząd terytorialny w Polsce jako wartość kulturowo-cywilizacyjna. W: Arseniusz Finster, Jacek Knopek (red.), *25 lat samorządu terytorialnego: Polska – Pomorze – Chojnice*: 30–45. Chojnice: Urząd Miejski.
- Chrostowski Mariusz. 2021. Bezbożny sojusz? Populizm i wiodące religie monoteistyczne. *Przegląd Politologiczny* 2: 89–103.
- Chyliński Marek. 2013. Framing w procesie zarządzania informacją w dziennikarstwie. *Zarządzanie w Kulturze* 1: 83–97.
- Dąbała Jacek. 2018. Ułuda myślenia publicystycznego jako sytuacja graniczna. *Zeszyty Prasoznawcze* 3: 372–387.
- Dobek-Ostrowska Bogusława. 2011. *Polski system medialny na rozdrożu: Media w polityce, polityka w mediach*. Wrocław: Wyd. UWr.

- Dobek-Ostrowska Bogusława. 2018. Mediatyzacja polityki w tygodnikach opinii w Polsce – między polityzacją a komercjalizacją. *Zeszyty Prasoznawcze* 2: 224–246.
- Drelich Sławomir. 2013. Sensacyjność przekazów medialnych w perspektywie etyczno-krytycznej. W: Władysław Zuziak, Joanna Mysona Byrska (red.), *Chciwość w życiu publicznym*: 157–176. Kraków: Wyd. Naukowe UPJPII.
- Dudek Antoni. 2011. Kwestia racji stanu w myśli politycznej polskiej prawicy okresu międzywojennego. W: Bogdan Szlachta (red.), *Myśl i polityka: Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Jackowi Marii Majchrowskiemu*: 191–203. Kraków: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne–Oficyna Wydawnicza AFM.
- Filipczak-Białkowska Anita. 2020. Jak badać insynuacje? Ujęcie komunikacyjne. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Cultura* 12 (2): 78–92.
- Fiut Ignacy Stanisław. 2013. Między wolnością i odpowiedzialnością. Poglądy Tomasza Gobana-Klasa na etykę komunikowania. *Zeszyty Prasoznawcze* 1: 40–50.
- Fleischer Michael. 2003. *Polska symbolika kolektywna*. Wrocław: Dolnośląska Szkoła Wyższa Edukacji TWP.
- Fukuyama Francis. 2019. *Tożsamość: Współczesna polityka tożsamościowa i walka o uznanie*. Poznań: Rebis.
- Gabbard Glen O. 2015. *Psychiatria psychodynamiczna w praktyce klinicznej*. Tłum. M. Cierpisz. Kraków: Wyd. UJ.
- Gajak-Toczek Małgorzata. 2010. Tożsamość a współczesne media. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Cultura* 1: 90–101.
- Galent Marcin. 2017. Psychografia, emocje społeczne i nowe formy komunikacji politycznej. *Zeszyty Prasoznawcze* 2: 365–381.
- Gawrol Katarzyna. 2016. Portale społecznościowe – szanse i zagrożenia dla młodego człowieka. *Edukacja, Technika, Informatyka* 2: 183–189.
- Gdula Maciej. 2018. *Nowy autorytaryzm*. Warszawa: Wyd. Krytyki Politycznej.
- Głajcar Rafał, Turska-Kawa Agnieszka, Wojtasik Waldemar (red.). 2017. *Leksykon polskich partii politycznych*. Toruń: Wyd. Adam Marszałek.
- Gmitruk Janusz. 2003. *Ruch ludowy w Polsce: Zarys dziejów*. Warszawa: Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego.
- Gmitruk Janusz. 2019. *Ludowcy w walce o niepodległość*. Warszawa: Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego.
- Goban-Klas Tomasz. 2009. *Media i terroryści. Czy zastraszą nas na śmierć?* Kraków: Wyd. UJ.
- Goban-Klas Tomasz. 2011. Etyka i media: Między wolnością, odpowiedzialnością i profesjonalizmem. W: T. Goban-Klas, *Wartki nurt mediów: Ku nowym formom społecznego życia informacji*: 457–477. Kraków: Universitas Goffman Erving. 2010. *Analiza ramowa: Esej z organizacji doświadczenia*. Tłum. S. Burdziej. Kraków: Nomos.
- Gołębski Franciszek. 2012. *Cywilizacja europejska*. Warszawa: Poltext.
- Gorzela Grzegorz, Bohdan Jałowiecki. 1999. Regionalizm a centralizacja w tradycji, postawach i instytucjach polskich. W: Janusz Mucha (red.), *Spółczesność polskie w perspektywie członkostwa w Unii Europejskiej*: 113–136. Warszawa: Wyd. IFiS PAN.

- Graczyk Roman. 2015. *Od uwikłania do autentyczności: Biografia polityczna Tadeusza Mazowieckiego*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Gross Feliks. 1961. *O wartościach społecznych. Studia i szkice*. New York: Polski Instytut Naukowy w Ameryce.
- Grygień Janusz. 2017. *Demokracja na rozdrożu. Deliberacja czy partycypacja polityczna?* Kraków: Universitas.
- Grzybowska Marta. 2000. Prawicowe koncepcje decentralizacji władzy publicznej i kształtowania samorządu terytorialnego w II Rzeczypospolitej (1918–1926). W: Barbara Stoczewska, Michał Jaskólski (red.), *Mysł polityczna od historii do współczesności: Księga dedykowana Profesorowi Markowi Waldenbergowi*: 117–127. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Grzybowska Marta. 2003. *Decentralizacja i samorząd w II Rzeczypospolitej (aspekty ustrojowo-polityczne)*. Kraków: Abrys.
- Grzybowska Marta. 2018. Regionalizacja w Polsce jako przeciwwaga dla centralizacji administrowania państwem oraz czynnik decydujący o rozwoju lokalnym. W: Katarzyna Banasiak i in. (red.), *W poszukiwaniu prawdy: Rozważania o prawie, historii i sprawiedliwości: Prace dedykowane profesorowi Janowi Widackiemu*: 299–311. Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM.
- Hajduk-Nijkowska Janina. 2020. Problemy współczesnej genologii medialnej. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Cultura* 12 (2): 35–46.
- Hall Aleksander. 2016. *Zła zmiana*. Sopot: Arche.
- Hall Aleksander. 2022. *Anatomia władzy i nowa prawica*. Kraków: Znak.
- Hausner Jerzy (red.). 2020. *Poza horyzont: Kurs na edukację: Przyszłość systemu rozwoju kompetencji w Polsce*. Kraków: Fundacja Gospodarki i Administracji Publicznej–Małopolska Szkoła Administracji Publicznej.
- Jakubiak Marek. 2022. Tworzenie systemu władzy terytorialnej w Drugiej i w Trzeciej Rzeczypospolitej. Analiza porównawcza. *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej* 57 (2): 145–162.
- Jankélévitch Vladimir. 2022. Muzyka i niewypowiedziane. W: Małgorzata Gamrat, Małgorzata A. Szyszkowska (red.), *Między potęgą dźwięku a niewypowiedzalnością muzyki: Gurney i Jankélévitch o sztuce dźwięków*: 131. Warszawa: Scholar.
- Jaskulski Adam. 2012. Federalizm europejski początków integracji europejskiej i doby kryzysu gospodarczego. *Rocznik Integracji Europejskiej* 6: 221–231.
- Karwat Mirosław. 2006a. *O demagogii*. Warszawa: Wyd. Sejmowe.
- Karwat Mirosław. 2006b. *O złośliwej dyskredytacji. Manipulowanie wizerunkiem przeciwnika*. Warszawa: PWN.
- Kaszewski Krzysztof. 2020. Profilowanie pojęć jako narzędzie mediolingwistycznych badań porównawczych (na przykładzie obrazowania polskiego rządu w „Wiadomościach” TVP 1 i „Faktach” TVN-u). *Studia de Cultura* 12 (3): 31–41.
- Kiklewicz Aleksander. 2011. Pragmatyka bez semantyki. W: A. Kiklewicz (red.), *Język poza granicami języka 2: Semantyka a pragmatyka: Spór o pierwszeństwo*. T. 1: *Aspekty lingwistyczno-semiotyczne*: 25–70. Olsztyn: Centrum Badań Europy Wschodniej UWM.

- Kiklewicz Aleksander. 2012a. *Czwarte królestwo. Język a kontekst w dyskursach współczesności*. Warszawa: PWN.
- Kiklewicz Aleksander. 2012b. Infantyizm semantyczny we współczesnych dyskursach publicznych. *Stil* 11: 95–111.
- Kiklewicz Aleksander. 2013. Semantyka a pragmatyka w dyskursie: Dialektyka wzajemnych relacji. W: Michał Grech, Annette Siemes (red.), *Badanie i projektowanie komunikacji*: 227–252. Wrocław: Libron.
- Kiklewicz Aleksander. 2015. Infantyizm semantyczny w dyskursach publicznych. *Zeszyty Prasoznawcze* 4: 763–794.
- Kimla Piotr, Krauz-Mozer Barbara (red.). 2004. *Spotkania z Lewiatanem*. Kraków: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne.
- Kisielewski Tadeusz, Andrzej Zakrzewski. 1980. *Chłopi, ruch ludowy, państwo*. Warszawa: LS W.
- Kolczyński Mariusz, Mazur Marek, Michalczyk Stanisław (red.). 2009. *Mediatyzacja kampanii politycznych*. Katowice: Wyd. UŚ.
- Kołodziej Jacek H. 2011. *Wartości polityczne. Rozpoznanie, rozumienie, komunikowanie*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Kotulski Mariusz. 2019. Samorząd terytorialny w dwudziestolecu międzywojennym. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo* 327: 129–153.
- Kowalik Janina. 2018. Sfera publiczna w społecznościach lokalnych – partyjna, obywatelska, a może sieciowa?”. *Zeszyty Prasoznawcze* 1 (61): 96–115.
- Kowalski Jerzy. 1994/1995. Prawo a wolność indywidualna i społeczna. *Roczniki Nauk Społecznych* 1: 117–126.
- Kozłowska Maja. 2012. *Model państwa regionalnego w Unii Europejskiej: We Włoszech i Hiszpanii*. Wrocław: Kolonia Limited.
- Kozłowska Maja. 2019. Autonomia i regionalizm a integralność państwa. W: Barbara Jaworska-Dębska i in. (red.), *Decentralizacja i centralizacja administracji publicznej: Współczesny wymiar w teorii i praktyce. Stan prawny na 15 grudnia 2018 r.*: 72–88. Warszawa: Wolters Kluwer Polska–Łódź: Wyd. UŁ.
- Koźmiński Maciej (red.). 2005. *Cywilizacja europejska: Wykłady i eseje*. Warszawa: Wyd. IH PAN–Collegium Civitas Press.
- Koźmiński Maciej (red.). 2010. *Cywilizacja europejska: Eseje i szkice z dziejów cywilizacji i dyplomacji*. Warszawa: Wyd. IH PAN.
- Koźmiński Maciej (red.). 2014. *Cywilizacja europejska: Różnorodność i podziały*. T. III. Kraków: Universitas.
- Kuczyński Waldemar, Psota Zofia (red.). 1997. *Tadeusz Mazowiecki: Polityk trudnych czasów*. Warszawa: United Publishers.
- Kukliński Antoni. 1993. Czy Polska powinna być państwem regionalnym? W: Grzegorz Gorzelak, Bohdan Jałowiecki (red.), *Czy Polska będzie państwem regionalnym?*: 1–4. Warszawa: Wyd. Europejskiego Instytutu Rozwoju Regionalnego i Lokalnego.
- Kwilecki Andrzej. 1962. Organizacja i problematyka badań socjologicznych na Ziemi Lubuskiej (1945–1960). *Rocznik Lubuski* 3: 8–33.

- Kwilecki Andrzej. 1993. Region, regionalizm, regionalizacja: Szkic problematyki. W: Marek Latoszek (red.). *Regionalizm jako folklorizm, ruch społeczny i formuła ideologiczno-polityczna*. Gdańsk: Wyd. Gdańskie.
- Lakomy Mirosław. 2013. *Demokracja 2.0. Interakcja polityczna w nowych mediach*. Kraków: WAM.
- Lech Bądkowski a samorządna Rzeczpospolita. 2009. *Samorząd Pomorza. Zeszyt Problematyczny* 1.
- Leszczyńska Ewa. 2019. *Polacy w Sieci. Analiza przemian użytkowania Internetu*. Lublin: Wyd. UMCS.
- Machaj Irena. 2021. W jakim kierunku społeczeństwo obywatelskie zmienia świat społeczny Polski? W: Marcin Dębicki i in. (red.), *Granice, pogranicza i dalej – niekończąca się przygoda: Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Kurczowi*: 385–401. Warszawa: Scholar.
- Machelski Zbigniew. 2015. *Struktury terytorialne państwa*. Warszawa: Wyd. Sejmowe.
- Maćkiewicz Jolanta. 2020. Metonimia jako narzędzie perswazji (na przykładzie tekstów prasowych). *Zeszyty Prasoznawcze* 3: 33–46.
- Majchrowski Jacek. 1997. Autorytaryzm. W: Michał Jaskólski (red.), *Słownik historii doktryn politycznych*, t. 1: 115. Warszawa: Wyd. Sejmowe.
- Markowski Michał Paweł. 2019. *Wojny nowoczesnych plemion: Spór o rzeczywistość w epoce populizmu*. Kraków: Karakter.
- Mazowiecki Tadeusz. 2004. Piętnaście lat po. Bilans III RP. *Polityka* 23 (2455), 5.06.: 75.
- Michalczyk Stanisław. 2008. *Spółeczeństwo medialne: Studia z teorii komunikowania masowego*. Katowice: Wyd. Naukowe „Śląsk”.
- Michalczyk Stanisław. 2009. Pojęcie mediatyzacji w nauce o komunikowaniu. W: Mariusz Kolczyński, Marek Mazur, Stanisław Michalczyk (red.), *Mediatyzacja kampanii politycznych*, 17–33. Katowice: Wyd. UŚ.
- Michalczyk Stanisław. 2015. Saxera teoria społeczeństwa medialnego. *Zeszyty Prasoznawcze* 3: 555–576.
- Migalski Marek (red.). 2005. *Populizm*. Katowice: Instytut Regionalny.
- Mikołajczyk Zenon. 1970. *Ruch ludowy wczoraj i dziś*. Warszawa: Wydział Propagandy Naczelnego Komitetu ZSL.
- Mounk Yascha. 2019. *Lud kontra demokracja. Dlaczego nasza wolność jest w niebezpieczeństwie i jak ją ocalić*. Warszawa: Fundacja Kultura Liberalna.
- Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława. 2015. O profilowaniu językowego obrazu świata. *Poradnik Językowy* 1: 30–44.
- Nierenberg Bogusław. 2011. *Zarządzanie mediami: Ujęcie systemowe*. Kraków: Wyd. UJ.
- Nitschke Bernadetta (red.). 2002. *Europa regionów: Tradycje i perspektywy*. Zielona Góra: Regionalne Centrum Animacji Kultury.
- Nowak Piotr. 2004. *Manipulacja w języku*. Lublin: Wyd. UMCS.
- Ossowski Szymon. 2008. *Etyka polityczna liberalnej demokracji w Polsce*. Poznań: Wyd. Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM.
- Pańków Irena. 2020. Demokracja w recesji? Diagnozy i projekty naprawcze. *Zoon Politikon* 11: 81–101.

- Pietrzak Henryk. 2012. *Nowe podmioty w przestrzeni medialnej*. Rzeszów: Wyd. URz.
- Piwek Adam. 2011. Media podwójnej odpowiedzialności: Znaczenie prasy lokalnej w demokratyzującym się polskim społeczeństwie. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu* 39: 191–204.
- Poniedziałek Ewelina. 2019. Walczak Marian. W: Zbigniew Pilarczyk (red.). *Uniwersytet Poznański (1919–2019). Luminarze nauki Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919–2019*: 759–764. Poznań: Wyd. Naukowe UAM.
- Rebes Marcin. 2017. Demokracja i jej podstawy filozoficzne. W: Kinga Anna Gajda (red.), *Kraków mniejszości etnicznych i narodowych: Gra miejska*: 42–55. Kraków: Instytut Europeistyki UJ.
- Rek Tadeusz. 1946. *Ruch ludowy w Polsce*. Cz. I. Łódź: Wyd. Ludowe.
- Russell Bertrand. 2001. *Władza: Nowa analiza społeczna*. Tłum. M. Kądzicki, R. Gołbiowski. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Sadurski Wojciech. 2020. *Polski kryzys konstytucyjny*. Łódź: Fundacja Liberté! Sadurski Wojciech. 2022. *Demokracja na czarną godzinę*. Kraków: Austeria.
- Sagan Iwona. 2009. Czym są i jak funkcjonują dzisiejsze regiony Polski. W: Jan Szomburg (red.), *Jak uczynić regiony motorami rozwoju i modernizacji Polski*: 27–34. Gdańsk: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową.
- Sanecka-Tyczyńska Joanna. 2018. *Racja stanu we współczesnej polskiej myśli politycznej 2001–2015*. Lublin: Wyd. UMCS.
- Sasińska-Klas Teresa. 2014. Mediatyzacja a medializacja sfery publicznej. *Zeszyty Prasoznawcze* 2: 162–175.
- Sawicki Krzysztof. 2009. *Raport Ambasady RP w Kijowie. Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą*. Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych.
- Skowronek Katarzyna. 2012. Insynuacja w polskich tabloidach a kontekst językowo-społeczny. W: Izabela Łuc (red.), *W komunikacyjnych przestrzeniach nazw własnych i pospolicznych*: 513–524. Katowice: Wyd. UŚ.
- Sobiesiak-Penszko Paulina, Kopka-Piątek Małgorzata. 2022. *Szaleńcy spod szyldu agend klimatycznych: Dezinformacja i propaganda w sprawach zmiany klimatu i polityki klimatycznej: Raport z monitoringu mediów*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Sowa Kazimierz Z. 2012. *Szkice o sferze publicznej i polskim społeczeństwie obywatelskim*. Kraków: Wyd. UJ.
- Stelmach Katarzyna. 2014. Mediatyzacja propagandy – propagandyzacja mediów: wczoraj i dziś. *Zeszyty Prasoznawcze* 2: 408–421.
- Stodolny Marek. 2015. *Ruch konserwatywno-ludowy w III RP (1989–1997)*. [Praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dra hab. Krzysztofa Rzepy na Wydziale Historycznym UAM]. Poznań.
- Szaflik Józef Ryszard. 1995. Ruch ludowy w okresie zaborów i niepodległości państwa. *Rocznik Białkopodlaski* 3: 9–56.
- Szot Lucyna. 2020. Między wolnością a upolitycznieniem mediów publicznych. *Przegląd Politologiczny* 2: 157–177.
- Sztompka Piotr. 2003. *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Kraków: Znak.

- Szuba Tadeusz, Sztuba Danuta. 2020. Czwarta władza jako forma niewidzialnej ręki Adama Smitha na platformie mediów elektronicznych – jej natura, struktura i oczekiwana siła. *Zarządzanie Mediami* 8: 323–345.
- Szul Roman. 2013. Regionalizm w Europie. Czynniki i ewolucja. *Mazowsze. Studia Regionalne* 12: 107–134.
- Szymanek Jarosław (red.). 2016. *Niedemokratyczne wymiary demokratycznych wyborów*. Warszawa: Wyd. Sejmowe.
- Tazbir Janusz. 2002. Wstęp. W: Bronisław Gołębiowski (red.), *Autorytety polskie*: 10. Łomża: Oficyna Wydawnicza „Stopka”.
- Tokarz Marek. 2006. *Argumentacja: Perswazja: Manipulacja*. Gdańsk: GWP.
- Tusk Donald. 1998. *Idee gdańskiego liberalizmu*. Gdańsk: Fundacja Liberałów.
- Twenge Jean M. 2019. iGen. Dlaczego dzieciaki dorastające w sieci są mniej zbuntowane, bardziej tolerancyjne, mniej szczęśliwe – i zupełnie nieprzygotowane do dorosłości: I co to oznacza dla nas wszystkich. Przeł. O. Dziedzic. Sopot: Smak Słowa.
- Wais Paweł. 2004. *Regionalizm a integralność życia państwowego*. [Praca doktorska napisana pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Henryka Skorowskiego na Wydziale Nauk Historycznych i Społecznych UKSW]. Warszawa.
- Walczak Marian. 2012. Fundamentalne zmiany kulturowe w wyniku medializacji wszystkich obszarów życia społeczno-gospodarczego i jednostkowego. *Forum Bibliotek Medycznych* 5/1 (9): 58–79.
- Walczak Zbigniew. 2015. Lech Bądkowski (1920–1984) – pisarz i pierwszy rzecznik Solidarności: Życie „twarzą do przyszłości”. W: Kamila Budrowska, Wiktor Gardocki, Elżbieta Jurkowska (red.), 1984: *Literatura i kultura schyłkowego PRL-u*: 101–119. Warszawa: IBL PAN.
- Węgrzecki Janusz. 2011. *Wpływ, autorytet, dominacja: Teorie władzy i ich struktura*. Warszawa: Wyd. UKSW.
- Wojciechowski Sebastian. 1998. Przegląd najważniejszych typologii nacjonalizmu. *Problemy Humanistyki. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa* 3: 87–97.
- Woźniak Urszula. 2016. Tożsamość w narracjach internetowych. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Cultura* 8 (2): 85–99.
- Zalewska Anna. 2008. Afery IV władzy. *Cywilizacja* 4: 170–175.
- Zalewska-Bochenko Agnieszka. 2016. Portale społecznościowe jako element społeczeństwa informacyjnego. *Studia Informatica Pomerania* 2 (40): 87–97.
- Żardecka-Nowak Magdalena. 2013. Chciwość jako egzemplifikacja racjonalności nierozumnej. W: Władysław Zuziak, Joanna Mysona Byrska (red.), *Chciwość w życiu publicznym*: 12. Kraków: UPJPII.

Streszczenie

Autor w swobodnej formie eseju próbował się odnieść do kilku wybranych problemów dotyczących wielorakich związków, jakie istnieją między współczesną demokracją i mediami oraz ich złożonych społeczno-kulturowych konsekwencji. Zagadnienia

te zilustrowano w kontekście idei regionu i regionalizmu polskiego oraz odpowiadającego im ustroju terytorialnego państwa.

Democracy and media against the background of the idea of region and regionalism and the territorial system of the state. Selected problems in the original Polish context. Essay

Summary

The author, in a free-form essay, attempted to address several selected problems concerning the multiple connections that exist between contemporary democracy and the media and their complex socio-cultural consequences. These issues were illustrated in the context of the idea of the Polish region and regionalism and the corresponding territorial system of the state.

Słowa kluczowe: demokracja, media, samorząd terytorialny, region, regionalizm

Keywords: democracy, media, local government, region, regionalism